

Bij de presentatie Grondleggers deel V, A'dam, 28/10/2016

Even iets over hoe ik hierin sta. Een paar maanden geleden vroeg Vittorio Busato of ik bij deze gelegenheid een exemplaar van de bundel in ontvangst wilde nemen, "als vertegenwoordiger van de 'gevestigde' generatie hoogleraren" (zoiets als "degenen die nog net wel onder ons zijn"). Daar achteraan kwam de vraag of ik dan "een verhaal [zou] willen houden over het belang van geschiedenis van de psychologie; of de jongere generatie studenten dit soort grondleggers van de Nederlandse psychologie überhaupt wel zou moeten kennen". Ik vroeg toen of hij niet iemand kon bedenken met meer gevoel voor biografie dan ik, maar ik wist al dat ik door de bocht zou gaan. In de eerste plaats zal namelijk te zijner tijd Busato's biograaf hem karakteriseren als iemand "who doesn't take no for an answer". In de tweede plaats raakte ik geleidelijk aan geïntrigeerd door de vraag of zo'n bundel voor hedendaagse studenten interessant zou zijn. Dus: wat is de betekenis van zulke biografische schetsen voor het wetenschappelijk nageslacht. Ik ga die betekenis eerst koeltjes relativeren, om vervolgens tot ieders verrassing af te sluiten met een warme aanbeveling.

Onpersoonlijkheid

Om te beginnen is wetenschap principieel onpersoonlijk. Het argument ad personam, "jij zegt dit omdat jij zus-of-zo bent" is in de wetenschappelijke discussie niet ontvankelijk, en het autoriteitsargument al helemaal niet. Ook principieel ligt de betekenis van wetenschappers voor het nageslacht in wat ze in wetenschappelijk opzicht hebben voortgebracht; hun levensloop doet daar niet aan toe of af. Toen onze grondlegger bij uitstek, Gerard Heymans, werd uitgenodigd een autobiografische schets te schrijven, deed hij dan ook consequent alleen verslag van zijn werkzaamheden. John van de Geer en zijn medewerkers gingen zelfs nog een stap verder toen ze voor hun methodologisch boeken als auteursnaam de pseudoniemen Meerling en Gifi verzonnen. Ander voorbeeld van bescheidenheid: Willem Heisers mooie hoofdstuk vermeldt de zomercursussen die Van de Geer in de jaren 60 ten dienste van de jonge generatie organiseerde. Ik was cursist toen o.a. Coombs, Cronbach en Rasch hun werk presenteerden. Wat Heiser niet vermeldt, maar het was ook nog voor zijn tijd, was dat Van de Geer, in de avonduren, bijles gaf aan de matrixalgebraïsch ondergeprivilegeerden onder ons. Met dat dienstbetoon op de achtergrond vestigde hij zich toen al in mijn galerij van rolmodellen.

Even vooruitlopend op een ander thema: iemand vroeg toen aan Lee Cronbach wat hij vond van Clyde Coombs' Theory of Data, en Cronbach mopperde "data, data, we ain't got no data". Vlag op een modderschuit dus. Ik moest daaraan terugdenken toen ik bij Heiser las over de bundel die Van de Geer bij zijn afscheid kreeg aangeboden. De triomfantelijke titel daarvan was "De psychologie voorbij". Maar Van de Geer zei toen dat hij wel degelijk geworteld was in de psychologie, en ik denk dat hij daarbij zijn werk aan het katholieke internaat met ontspoorde meisjes voor ogen had. Op zulke dualiteiten kom ik terug.

Eerst nog over onpersoonlijkheid: je hebt natuurlijk wel eponiemen: Korsakov, Parkinson (zo koester ik nog steeds het voornemen een bedevaart van Asperg naar Alzheimer te maken als ik daar rijp voor ben). Maar die vernoemingen vind je in gebieden zoals de geneeskunst, waar het autoriteitsargument tot de dag van vandaag welig tiert. In wetenschappelijk verband is de functie van eponiemen louter die van kapstok, op de manier waarop je een spelfiguur zoals bij bridge beter in je hoofd houdt als die een naam heeft. Als we in de wetenschap ergens eer in stellen, dan zou dat moeten zijn in voortbrengsels die doordringen in de haarvaten van het collectief geheugen, al was het maar via plagiaat of cryptomnesie waardoor latere generaties ons wiel opnieuw zullen uitvinden. Maar Name ist Schall und Rauch (dus nou niet meteen Goethe zeggen). Robert Mertons principe van *disinterestedness*, belangenloosheid, komt het best tot uitdrukking in de anonimiteit van vroege componisten. Kortom, wat onze grondleggers inhoudelijk hebben bijgedragen aan de psychologie is op zich best interessant, en het is dienstig dat nog een keer naar voren te halen zoals in deze bundel. Maar ik kan niet inzien dat levensbeschrijvingen daar iets aan toevoegen of afdoen.

Psychologiseren

Een andere invalshoek: je zou biografieën in het algemeen aan psychologiestudenten kunnen aanbevelen. Verschillende van onze grondleggers hebben dat ook gedaan. Het idee was dat de kaalslag die door de empirisch-analytische wending wordt teweeggebracht, kan worden gecompenseerd door verdieping in unieke personages. We hebben het dan niet over heldenverering en hagiografieën, maar over de biografie als psychologische roman. Ook bijvoorbeeld de autobiografie valt daaronder: de schrijver is een ander dan de hoofdpersoon; over jezelf kun je überhaupt niks zeggen zonder andermans perspectief in te nemen. Net als bij andere romans in de ik-vorm hangt de literaire kwaliteit af van de virtuositeit waarmee het spel tussen de schrijver en de hoofdpersoon wordt gespeeld.

Ik zou best bereid zijn de psychologische roman aan vakgenoten aan te bevelen, ter verlevendiging van het romantisch motief dat in de psychologie, en in de wetenschap in het algemeen niet weg te denken valt; zeg maar, ter correctie van het wetenschappelijk tekort. Maar in de huidige context moeten daar wel een paar kanttekeningen bij worden geplaatst. Ten eerste zou de aanbeveling niet specifiek zijn; misschien kun je in plaats van deze bundel net zo goed *De gebroeders Karamazov* of *Johan Cruyff* lezen. Ten tweede zou je met het oog op de intenties van de auteurs en de samenstellers de plank een beetje misslaan. Immers, die hebben zich ertoe gezet een getrouwe, met vele voetnoten verantwoorde weergave te leveren van iemands levensloop; en voor zover ze daarbij al aan het interpreteren, laat staan psychologiseren zijn geslagen, gebeurt dat met gepaste wetenschappelijke terughoudendheid. Op meeslepende narratieven in literaire stijl zul je ze zelden betrappen. Niettemin komt wat mij betreft het mooiste hoofdstuk in deze bundel een eind in de richting. Het gaat over Johan Barendregt, mijn favoriete antiheld, en is van de hand van Jaap van Heerden, misschien wel onze meest

bedreven stilist. Het is mede geïnspireerd door Trudy Dehue's studie over Barendregt, in haar dissertatie.

Ik citeer in extenso een passage, afkomstig van Barendregt zelf die ook terdege van schrijven wist. Het gaat daar over de diagnosticus die probeert systematiek te bedrijven, maar telkens wordt teruggeworpen op individuele verschijnselen. Schrijvend over fobieën hanteert Barendregt hier de stijfiguur van de summatie, zeg maar, de opsomming *ad nauseam*. Het blijkt dat je fobisch kunt zijn:

“...op straat, een plein, een brug; in winkels, openbaar vervoer, op plaatsen waar veel mensen komen; in een lift, een tunnel, file; voor drukte, voor stilte, voor onweer, storm en helder weer; voor dieren en vooral insecten; voor alles wat maar iets met dood of ziekte te maken zou kunnen hebben; voor onbekenden, visite, de telefoon, de bel; om koffie in te schenken; voor het flikkeren van een kaars, het ritselen van de bladeren; voor de manier waarop schepen stilliggen in de Amstel als ze wachten voor een brug; voor het zetten van een handtekening; voor mensen die een o-klank uitspreken”. En, alsof dat allemaal nog niet genoeg was, kun je nog bang zijn “om te blozen, flauw te vallen, te hyperventileren; om hartkloppingen en zelfs een hartaanval te krijgen; aan kanker te lijden; om in paniek te raken, gek te worden”.

Dat is dus je reinste poëzie, en het spel tussen schrijver en hoofdpersoon houdt hier in dat Van Heerden het terecht niet kon laten om deze passage integraal te citeren.

Identificatie

We komen intussen in de buurt van de voornaamste reden waarom ik deze bio's zou willen aanbevelen bij onze nieuwelingen in het vak. Die ligt in de sfeer van de familiegeschiedenis: voor als je wilt weten waar je vandaan komt, voor antwoorden op vragen over je eigen identiteit als psycholoog. Misschien is het zelfs bij uitstek iets voor psychologen om daarin geïnteresseerd te zijn, bijvoorbeeld omdat onze identiteit zowat de meest onbestemde en rafelige van allemaal is. Niet om in deze verhalen, in al hun diversiteit, eenduidige en sluitende antwoorden te vinden, integendeel zelfs. Eerder, om je met je eigen aarzelingen en reserves te verzoenen, en er uiteindelijk zelfs een averechtse vorm van beroepstrots en liefde voor je onmogelijke vak aan te ontlenen.

Neem de manier waarop deze grondleggers in de psychologie verzeild zijn geraakt. Barendregt heeft daar weer een mooie summatie voor: “Ik was het liefst wiskunde gaan studeren, want dat vind ik het hoogste. Maar ik vond mezelf niet intelligent genoeg. Verder houd ik van de schone kunsten, maar ik ben niet muzisch genoeg. Daarom ben ik maar gaan schaken en toen bleek ik niet hard genoeg. En om de oorzaken van al deze tekorten te leren kennen ben ik maar psychologie gaan studeren”. Rutten, Chorus en Snijders waren op weg gestuurd om het Thomistisch gedachtegoed te verkondigen en belandden via literaire en filosofische wegen in de empirische psychologie. Duijker wou eigenlijk schrijver worden in plaats van gereformeerd theoloog en kwam via studies oude talen en taal filosofie in de psychologie terecht. Van de Geer knapte af op de Delftse architectuurstudie, liet zich testen en kreeg als advies psychologie. In Heisers woorden: “al kon hij zich daar

weinig bij voorstellen, dat moest het dan maar worden”. Eigenlijk is Rita Vuyk de enige van wie geen dergelijke omzwervingen zijn gedocumenteerd.

Al even inspirerend is de manier waarop deze rolmodellen aankijken tegen de troepige status van het vak, en rondscharrelen tussen de dilemma's waar het zo rijk aan is: wetmatigheden versus fenomenen, afstandelijkheid en empathie, precisie en relevantie, universaliteit en uniciteit, clinical versus statistical, theorie en praktijk, vrijheid en gedetermineerdheid, hard en zacht, alfa en bèta, empirisch en filosofisch. Niet dat ze het onderling eens zijn. Jan Sniijders bijvoorbeeld hield ons als studenten voor dat we rustig een testuitslag mochten vervalsen als die niet klopte met het schooladvies dat ons het beste leek. Vermoedelijk was dat er niet doorgekomen bij Bert Duijker, door Busato betiteld met Geweten van de Nederlandse psychologie. Maar in combinatie en interactie met elkaar vormen onze voorgangers een soort gebufferde oplossing waar iedere neiging tot fundamentalisme, de ene of de andere kant op, vroeger of later in verzuipt.

Tot slot:

Voor degenen die deze grondleggers hebben meegemaakt, rechtstreeks of zelfs maar indirect, valt er natuurlijk nog veel meer aan deze bio's te beleven. Je kunt ook inzoomen op de schrijvers in deze bundel, interessante personages in hun eigen recht, en op de manier waarop ze hun dienstbare rol hebben vervuld. Maar ik heb hier geprobeerd het perspectief in te nemen van de aankomende vakgenoot. Namens haar of hem wil ik de auteurs, de redactie, de uitgever en het ADNG van harte bedanken en complimenteren voor hun bijdrage aan de kwaliteit van de psychologiebeoefening van de toekomst.

Wim Hofstee